

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України
Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка
Факультет оркестрових інструментів
Кафедра скрипки

Дипломна робота на здобуття ступеня «Магістр»
на тему:

**РОЗВИТОК СТРУННО-СМИЧКОВОГО МИСТЕЦТВА НА
ЗАКАРПАТТІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ-ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Виконавець: студент 2 курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-наукової програми «Музичне мистецтво»
денної форми навчання, профілізації «Скрипка»
КОВАЧ Габор Габорович

Науковий керівник:
доктор мистецтвознавства, професор
НОВАКОВИЧ Мирослава Олександрівна

Рецензент:
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри
музичної медієвістики та україністики
ОСАДЦЯ Ольга Павлівна

Львів 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СТАНОВЛЕННЯ СТРУННО-СМИЧКОВОГО МИСТЕЦТВА ЗАКАРПАТТЯ.....	7
1.1 Формування традицій струнно-смичкової гри в закарпатському фольклорі (до середини ХХ ст.)	7
1.2 Витоки професійної музичної освіти: роль навчальних та релігійних осередків у ХІХ – першій половині ХХ ст.	11
1.3 Вплив радянської культурної політики на музичну сферу Закарпаття після 1945 року	15
Висновки до першого розділу.....	21
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК СТРУННО-СМИЧКОВОГО МИСТЕЦТВА НА ЗАКАРПАТТІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	22
2.1 Діяльність Ужгородської музичної школи ім. П. І. Чайковського: викладачі, оркестри, традиції	22
2.2 Роль Ужгородського музичного училища ім. Д. Є. Задора у становленні регіональної професійної школи	27
2.3 Видатні постаті, виконавці й педагоги струнно-смичкового мистецтва Закарпаття (1945–2020-ті рр.)	33
Висновки до другого розділу	42
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45
ДОДАТКИ.....	49

ВСТУП

Актуальність теми. Струнно-смичкове мистецтво Закарпаття становить важливу частину культурної спадщини України, відображаючи унікальний симбіоз різних національних традицій та виконавських шкіл, що формувалися протягом тривалого історичного періоду. Дослідження розвитку музичного мистецтва на Закарпатті у другій половині XX – на початку XXI століття дозволяє проаналізувати регіональну специфіку культуротворчих процесів, виявити особливості формування професійних музичних традицій у поліетнічному середовищі та визначити роль мистецьких навчальних закладів у збереженні й розвитку національної музичної культури.

Актуальність теми посилюється необхідністю системного осмислення феномену закарпатської школи струнно-смичкового виконавства в контексті загальноукраїнських та європейських мистецьких процесів. Враховуючи прикордонне розташування Закарпаття, його музична культура зазнавала різноманітних впливів – чеських, угорських, словацьких, румунських, що в поєднанні з українськими традиціями створило унікальний культурний контекст. Вивчення цього синтезу в сфері струнно-смичкового мистецтва сприяє глибшому розумінню закономірностей розвитку регіональних музичних шкіл та їх взаємодії з національними культурними традиціями.

Наукове дослідження діяльності провідних мистецьких навчальних закладів Закарпаття, творчого шляху видатних виконавців та педагогів струнно-смичкового мистецтва має важливе значення для збереження культурної пам'яті, передачі виконавських традицій молодому поколінню та подальшого розвитку професійної музичної освіти в Україні. Актуальність дослідження зумовлена також необхідністю систематизації та узагальнення розрізнених фактів, біографічних даних, методичних напрацювань, що в комплексі створюють цілісну картину становлення й розвитку професійного струнно-смичкового мистецтва на Закарпатті в означений період.

Мета дослідження – комплексно проаналізувати історичні передумови, етапи становлення та особливості розвитку струнно-смичкового мистецтва на Закарпатті другої половини XX – початку XXI століття.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі **завдання**:

1. Дослідити історичні передумови формування традицій струнно-смичкової гри в закарпатському фольклорі до середини XX ст.
2. Визначити роль навчальних та релігійних осередків у становленні професійної музичної освіти у XIX – першій половині XX ст.
3. Проаналізувати вплив радянської культурної політики на музичну сферу Закарпаття після 1945 року.
4. Охарактеризувати діяльність Ужгородської музичної школи ім. П. І. Чайковського як першого державного мистецького навчального закладу Закарпаття.
5. Розкрити роль Ужгородського музичного училища ім. Д. Є. Задора у становленні регіональної професійної школи.
6. Дослідити творчий шлях видатних постатей, виконавців та педагогів струнно-смичкового мистецтва Закарпаття 1945-2020-х рр.

Об'єкт дослідження – струнно-смичкове мистецтво Закарпаття як складова музичної культури регіону.

Предмет дослідження – історичні, соціокультурні та освітні чинники розвитку струнно-смичкового мистецтва на Закарпатті другої половини XX – початку XXI століття.

Методологічна основа дослідження ґрунтується на застосуванні комплексу загальнонаукових та спеціальних методів:

- історичний метод – для дослідження періодизації та етапів розвитку струнно-смичкового мистецтва на Закарпатті;
- системний підхід – для цілісного аналізу струнно-смичкового мистецтва як компонента регіональної музичної культури;
- культурологічний аналіз – для розкриття соціокультурних передумов формування традицій струнно-смичкового виконавства;

- біографічний метод – для дослідження творчого шляху видатних виконавців та педагогів;
- компаративний аналіз – для порівняння різних виконавських традицій та педагогічних методик.

Джерельну базу дослідження складають:

- архівні матеріали Державного архіву Закарпатської області;
- документи з архівів Ужгородської музичної школи ім. П. І. Чайковського та Ужгородського музичного коледжу ім. Д. Є. Задора;
- мемуарна література та особисті спогади музикантів;
- періодичні видання закарпатського краю другої половини XX – початку XXI століття;
- навчально-методичні матеріали з фондів бібліотек мистецьких навчальних закладів;
- матеріали особистих архівів викладачів та виконавців;
- наукові праці з питань історії музичної культури Закарпаття.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що автором вперше докладно досліджено історію формування основних традицій струнно-смичкової школи Закарпаття другої половини XX - початку XXI століття.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає у систематизації та узагальненні відомостей про розвиток струнно-смичкового мистецтва на Закарпатті, що доповнює існуючі наукові знання про регіональні особливості української музичної культури. Матеріали дослідження розширюють уявлення про закономірності формування регіональних виконавських шкіл та їх взаємодію з національними культурними традиціями.

Практичне значення результатів дослідження визначається можливістю їх використання:

1. у навчальному процесі мистецьких навчальних закладів при викладанні курсів з історії виконавського мистецтва, методики викладання гри на струнно-смичкових інструментах, історії української музики;

2. для розробки навчальних програм та методичних посібників;
3. у концертно-просвітницькій діяльності музичних колективів;
4. при укладанні енциклопедичних та довідкових видань з історії музичної культури Закарпаття;
5. для популяризації досягнень закарпатської школи струнно-смичкового виконавства.

Структура дипломної роботи зумовлена метою та завданнями дослідження й складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 46 сторінок

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СТАНОВЛЕННЯ СТРУННО-СМИЧКОВОГО МИСТЕЦТВА ЗАКАРПАТТЯ

1.1 Формування традицій струнно-смичкової гри в закарпатському фольклорі (до середини XX ст.)

Закарпатський край, розташований на перехресті культурних шляхів, протягом століть формував власну музичну ідентичність, в якій струнно-смичкові інструменти посіли особливе місце. Історичний розвиток струнно-смичкових інструментів на теренах Закарпаття має надзвичайно давню історію входження в традиційну культуру регіону та формування багатовікової обрядовості. Цей процес відбувався на ґрунті контактів та взаємовпливів з сусідніми народами – угорцями, словаками, румунами, чехами та іншими етнічними групами, що населяли ці території.

Перші згадки про використання примітивних струнно-смичкових інструментів на території сучасного Закарпаття датуються XVI-XVII століттями. Ці інструменти були невід'ємною частиною народних обрядів, свят та повсякденного життя місцевого населення. Дослідники відзначають, що найдавнішим струнно-смичковим інструментом у регіоні є гусли – однострунний або двострунний інструмент, який використовувався переважно для супроводу епічних співів та народних танців.

На формування традицій гри на струнно-смичкових інструментах у закарпатському фольклорі значний вплив мала культура кочових народів, зокрема угорців, які привнесли власні музичні традиції та інструменти. Ця взаємодія призвела до появи нових форм музикування та вдосконалення існуючих інструментів. У XVIII столітті на Закарпатті з'являються більш досконалі струнно-смичкові інструменти, серед яких особливе місце займає скрипка, що швидко стала улюбленим інструментом місцевих музикантів[1, с. 82].

Скрипка органічно влилася в музичну культуру краю, адаптувавшись до місцевих мелодій, ритмів та манери виконання. Завдяки своїй мелодійності та

виразності вона здобула значну популярність серед народних музикантів. У XIX столітті скрипка стає центральним інструментом у народних ансамблях Закарпаття, потіснивши традиційні духові та ударні інструменти. Цей період характеризується формуванням особливої манери гри, що поєднувала елементи різних культурних традицій та була адаптована до виконання місцевого музичного фольклору.

Етнографічні дослідження кінця XIX – початку XX століття засвідчують, що на Закарпатті сформувалися локальні школи гри на скрипці, кожна з яких мала власні стилістичні особливості. Гуцульська, бойківська, лемківська та долинянська манери гри відрізнялися характером звуковидобування, орнаментикою, темпами та ритмічними особливостями. Ці відмінності були зумовлені як географічним розташуванням, так і впливом сусідніх культур[29, с. 31-34].

Таблиця 1.1

Основні типи струнно-смичкових інструментів у фольклорній традиції Закарпаття (XVIII-XIX ст.)

Назва інструмента	Регіон поширення	Особливості конструкції	Функція в традиційному музикуванні
Гусла	Верховина, Бойківщина	1-2 струни, примітивний корпус з дерева	Супровід епічних співів, солоспів
Скрипка	Повсюдно	4 струни, класична форма	Мелодичний інструмент в ансамблях, сольні виступи
"Гуцульська скрипка"	Гуцульщина	4 струни, менший розмір, особлива форма	Виконання гуцульських коломийок і танців
Басоля (басетля)	Долинянська частина	3-4 струни, збільшений розмір	Басова партія в ансамблях
"Смичкований цимбал"	Мараморощина	Цимбал, на якому грали смичком	Специфічний супровід до пісень

Представлена в таблиці 1.1 класифікація демонструє різноманіття струнно-смичкових інструментів, які використовувалися на Закарпатті до середини XX століття. Кожен з цих інструментів мав своє призначення та особливості виконавської техніки, що формувало багату палітру звучання закарпатської

народної музики. Особливо цікавим є факт використання "смичкового цимбалу" – унікального гібридного інструмента, характерного саме для східних районів Закарпаття[16, с. 392].

У структурі традиційного музикування на Закарпатті струнно-смичкові інструменти використовувалися в різних контекстах. У весільній обрядовості скрипка виконувала не лише музичну, але й ритуальну функцію – з її допомогою відзначалися ключові моменти весільного дійства. Весільна музика Закарпаття відрізнялася особливою мелодійністю та емоційністю, в якій скрипка виступала головним носієм музичної виразності.

Особливе місце у фольклорній традиції Закарпаття займав "троїстий музика" – традиційний інструментальний ансамбль, у якому скрипка виконувала провідну роль. Назва "троїстий" походить від традиційного складу ансамблю: скрипка, цимбали та басоля (або контрабас). У різних районах Закарпаття склад "троїстих музик" міг варіюватися, але скрипка завжди залишалася основним мелодичним інструментом. Ці ансамблі були невід'ємною частиною народних свят, весіль та інших урочистостей[24, с. 292-327].

З розвитком народної музичної культури на Закарпатті формувалися цілі династії скрипалів, які передавали своє мистецтво від покоління до покоління. Процес навчання відбувався переважно за принципом "від майстра до учня", без використання нотної грамоти. Молоді музиканти опановували техніку гри, спостерігаючи за старшими та повторюючи їхні прийоми. Таким чином, формувалася специфічна виконавська традиція, що включала не лише технічні аспекти гри, але й особливе відчуття музичного матеріалу.

На початку XX століття на Закарпатті з'являються перші професійні музиканти, які отримали освіту в музичних закладах Європи. Вони впроваджували елементи класичної школи гри на скрипці в народне музикування, що призводило до певного синтезу академічних та фольклорних традицій. Серед таких музикантів варто згадати Н. Плотені, З. Гута, С. Фенцика та Е. Гусара, які своєю виконавською майстерністю здобули визнання не лише на Закарпатті, але й за його межами.

Важливим етапом у розвитку струнно-смичкової традиції на Закарпатті стало поширення у 20-30-х роках XX століття практики запису народних мелодій. Дослідники фольклору, такі як Філарет Колесса, Дезидерій Задор, Золтан Кодай, почали систематично фіксувати народні мелодії та особливості їх виконання. Ці дослідження дозволили не лише зберегти унікальний музичний матеріал, але й проаналізувати регіональні особливості народного струнно-смичкового виконавства.

Період між двома світовими війнами характеризується певним занепадом традиційного народного музикування на Закарпатті, що було зумовлено соціально-економічними та політичними змінами. Однак саме в цей час починають з'являтися перші аматорські та напівпрофесійні ансамблі народної музики, які виконували обробки народних мелодій з використанням струнно-смичкових інструментів. Ці колективи стали своєрідними мостами між фольклорною та професійною музичною культурою.

Після входження Закарпаття до складу УРСР у 1945 році починається новий етап у розвитку струнно-смичкової традиції регіону. Державна політика підтримки народної творчості сприяла створенню професійних та аматорських колективів, в яких струнно-смичкові інструменти займали важливе місце. Фольклорні експедиції, організовані в цей період, дозволили зафіксувати та зберегти багато зразків традиційної музики, в тому числі і скрипкових мелодій, які стали основою для подальшого розвитку професійного струнно-смичкового виконавства на Закарпатті.

Таким чином, формування традицій струнно-смичкової гри в закарпатському фольклорі відбувалося протягом декількох століть під впливом різних культурних традицій. До середини XX століття на Закарпатті сформувалася самобутня виконавська школа, яка поєднувала елементи різних етнічних культур регіону. Ця школа стала основою для подальшого розвитку професійного струнно-смичкового мистецтва у другій половині XX – на початку XXI століття, зберігаючи при цьому зв'язок з народними традиціями.

1.2 Витоки професійної музичної освіти: роль навчальних та релігійних осередків у XIX – першій половині XX ст.

Формування професійної музичної освіти на Закарпатті у XIX – першій половині XX століття безпосередньо пов'язане з культурно-історичними процесами, що відбувалися в регіоні. Географічне розташування краю на перехресті різних культурних традицій вплинуло на характер розвитку музичної освіти, що поєднувала в собі елементи західноєвропейських, центральноєвропейських та східнослов'янських освітніх систем. Перші елементи професійної музичної освіти на Закарпатті з'явилися ще у XVIII столітті, але саме в XIX столітті почали формуватися систематичні підходи до музичного навчання.

Дослідники закарпатської музичної культури, зокрема Л. Мокану, Т. Росул та В. Теличко, відзначають, що важливу роль у становленні музичної освіти відіграли релігійні осередки. Греко-католицька церква, яка мала значний вплив на культурне життя Закарпаття, стала одним із перших інституційних центрів музичного навчання. Єпископ Андрій Бачинський (1732-1809) ще наприкінці XVIII століття запровадив систематичне навчання церковному співу при Ужгородській духовній семінарії, що стало першим кроком до формування професійної музичної освіти в регіоні[2, с. 23-31].

На початку XIX століття в Ужгороді було засновано вчительську семінарію, де серед обов'язкових предметів викладались основи музичної грамоти та церковний спів. Як зазначає дослідник В. Гошовський, саме в цій семінарії було закладено основи музично-педагогічної освіти на Закарпатті. Попри те, що основною метою було підготовка вчителів для початкових шкіл, семінарія відіграла значну роль у поширенні музичної грамотності та основ гри на музичних інструментах, зокрема на скрипці.

Ужгородська греко-католицька семінарія у XIX столітті стала важливим осередком музичної освіти, де студенти вивчали не лише церковний спів, але й основи інструментальної музики. Відомо, що майбутні священики, готуючись до

вступу в духовну семінарію, з дитинства вивчали гру на скрипці. Це було зумовлено практичними потребами, оскільки священики часто ставали вчителями в парафіяльних школах, де мали навчати дітей не лише загальноосвітніх предметів, але й співу та музики[9, с. 111].

Значний внесок у розвиток музичної освіти на Закарпатті зробив Олександр Духнович (1803-1865) – видатний культурно-освітній діяч, письменник та педагог. У своїх педагогічних працях, зокрема в «Народній педагогіці», він наголошував на важливості музичного виховання для всебічного розвитку особистості. За його ініціативою в багатьох школах Закарпаття було запроваджено уроки співу та музики, що сприяло поширенню музичної грамотності серед широких верств населення[12, с. 160].

У другій половині XIX століття на Закарпатті з'являються перші приватні вчителі музики, які давали уроки гри на різних інструментах, переважно на фортепіано та скрипці. Це були здебільшого музиканти, які отримали освіту в музичних закладах Австро-Угорщини, Німеччини, Чехії. Їхня діяльність мала важливе значення для формування традицій професійного музичного виконавства та педагогіки в регіоні. Серед них особливе місце посідає Наталія Плотені – перша професійна скрипалька Закарпаття, яка здобула освіту у Відні та заснувала власну музичну школу в Ужгороді.

Кінець XIX – початок XX століття ознаменувався появою перших музичних шкіл на Закарпатті. Більшість з них були приватними і спеціалізувалися на навчанні гри на одному або декількох інструментах. Значний внесок у розвиток музичної освіти в цей період зробили такі педагоги, як Зігмунд Лендел, який заснував приватну музичну школу в Ужгороді, та Еміль Гусар, який організував музичну школу в Мукачеві. Ці заклади, хоча й не мали офіційного статусу державних музичних шкіл, але забезпечували досить високий рівень навчання музики[11, с. 208].

Таблиця 1.2

Основні осередки музичної освіти на Закарпатті у XIX – першій половині XX ст.

Назва закладу/осередку	Період діяльності	Основні напрями музичної підготовки	Визначні педагоги
Ужгородська греко-католицька семінарія	1778-1949	Церковний спів, основи гри на скрипці	А. Волошин, С. Фенцик
Ужгородська вчительська семінарія	1794-1950	Загальна музична підготовка, спів, гра на інструментах	О. Духнович, П. Милославський
Приватна музична школа З. Лендела	1890-1920	Фортепіано, скрипка, теорія музики	З. Лендел, К. Воска
Музична школа Е. Гусара (Мукачево)	1905-1945	Фортепіано, скрипка, віолончель	Е. Гусар, А. Задор
Музична школа В. Ромішовської	1933-1945	Скрипка, вокал, теорія музики	В. Ромішовська, М. Палфі
Музична школа П. Щуровської-Росіневич	1939-1945	Фортепіано, вокал	П. Щуровська-Росіневич

Представлена в таблиці 1.2 класифікація демонструє різноманіття освітніх закладів, які сприяли розвитку музичної освіти на Закарпатті до середини XX століття. Особливу увагу варто звернути на те, що більшість з цих закладів поєднували різні педагогічні традиції – від церковної музичної освіти до світської, від народної до академічної, що створювало унікальний синтез підходів до навчання музики[17, с. 69].

Період перебування Закарпаття у складі Чехословаччини (1919-1939) ознаменувався значним пожвавленням культурного життя та розвитком музичної освіти. Завдяки підтримці чехословацького уряду в регіоні з'явилися нові музичні заклади, зокрема музична школа в Ужгороді, де викладали професійні музиканти з Праги та інших міст Чехословаччини. Цей період характеризується також активним обміном педагогічним досвідом та впровадженням нових методик навчання гри на музичних інструментах.

Вагомий внесок у розвиток музичної освіти на Закарпатті в міжвоєнний період зробила Віра Ромішовська – видатна скрипалька і педагог. Навчаючись у Празі, вона засвоїла кращі традиції чеської скрипкової школи, які згодом

впроваджувала у своїй педагогічній діяльності. У 1933 році В. Ромішовська заснувала приватну музичну школу в Ужгороді, яка стала важливим осередком професійної музичної освіти. В школі В. Ромішовської навчалися талановиті діти з різних верств населення, багато з яких згодом стали відомими музикантами[27, с. 81-87].

Важливим осередком музичної культури та освіти в міжвоєнний період став Ужгородський греко-католицький кафедральний хор. Цей колектив, заснований ще у XIX столітті, відіграв значну роль у формуванні традицій хорового співу та музичної освіти на Закарпатті. Під керівництвом талановитих диригентів, таких як Олександр Кізима та Петро Милославський, хор досяг високого виконавського рівня. Багато учасників хору були також вчителями музики в школах та гімназіях, сприяючи поширенню музичної грамотності серед молоді.

Не можна оминати увагою і вплив європейських музичних традицій на формування професійної музичної освіти на Закарпатті. Багато талановитих молодих музикантів з Закарпаття навчалися в консерваторіях Відня, Праги, Будапешта та інших європейських міст. Повертаючись на батьківщину, вони приносили з собою новітні методики навчання та виконавські традиції, які впроваджували у свою педагогічну практику. Це сприяло інтеграції закарпатської музичної освіти до загальноєвропейського культурного контексту.

У першій половині XX століття на Закарпатті розпочинається процес збирання та вивчення народної музики, що мало важливе значення для розвитку професійної музичної освіти. Дослідники фольклору, такі як Золтан Кодай, Бела Барток, Філарет Колесса, здійснювали експедиції на Закарпаття, записували народні мелодії та аналізували їх особливості. Результати цих досліджень згодом використовувалися в педагогічній практиці, зокрема при навчанні гри на струнно-смичкових інструментах.

Окреме місце в історії музичної освіти Закарпаття посідає діяльність культурно-освітніх товариств, таких як "Просвіта" та "Товариство імені О. Духновича". Ці організації проводили активну роботу з поширення музичної

грамотності серед населення, організовували концерти та лекції з музичного мистецтва, підтримували талановиту молодь. При товариствах діяли хори та оркестри, де молоді музиканти могли отримати практичний досвід виконавства[13, с. 337].

Завершенням процесу формування професійної музичної освіти на Закарпатті у першій половині ХХ століття стало відкриття у 1945 році першої державної музичної школи в Ужгороді. Ця подія стала важливим етапом у розвитку музичної освіти в регіоні, оскільки вперше було створено державний навчальний заклад, що забезпечував систематичну музичну освіту. Незважаючи на складні повоєнні умови, школа швидко стала важливим осередком музичної культури та підготовки професійних музикантів.

Таким чином, витоки професійної музичної освіти на Закарпатті у ХІХ – першій половині ХХ століття пов'язані з діяльністю різних освітніх та релігійних осередків. Цей період характеризується поступовим переходом від церковної до світської музичної освіти, від аматорського до професійного підходу у навчанні музики. Завдяки діяльності талановитих педагогів, культурно-освітніх товариств та приватних музичних шкіл було закладено міцний фундамент для подальшого розвитку професійної музичної освіти на Закарпатті, зокрема у галузі струнно-смичкового виконавства.

1.3 Вплив радянської культурної політики на музичну сферу Закарпаття після 1945 року

Приєднання Закарпаття до УРСР у 1945 році стало поворотним моментом у розвитку музичної культури регіону. За рішенням з'їзду народних комітетів, який відбувся 26 листопада 1944 року в Мукачеві, було створено Закарпатську Україну – адміністративно-територіальне й політичне утворення, що спочатку формально перебувало у складі Чехословаччини. Однак уже наступного року край офіційно увійшов до складу СРСР, а з 1946 року набув статусу області в складі УРСР. Цей геополітичний поворот суттєво вплинув на всі сфери життя

краю, в тому числі й на музичну галузь, яка зазнала кардинальних змін під впливом радянської культурної політики.

Попри певні позитивні аспекти радянського впливу на розвиток музичної освіти в Закарпатті, варто відзначити, що цей процес супроводжувався ідеологічним тиском та нав'язуванням певних культурних стандартів. Як слушно зауважував науковець М. Макара, діяльність Народної ради Закарпатської України та місцевих органів влади була не лише обумовлена, але й обмежена присутністю радянської армії, НКВС і підпорядкована політичним та воєнним інтересам СРСР. Керівництво краю було настільки сконцентроване на ідеї якнайшвидшого входження Закарпаття до СРСР, що цілком проігнорувало умови, на яких мало відбутися це входження[5].

Однією з перших дій нової влади стало відкриття державних музичних навчальних закладів, яких раніше не існувало в краї. Вже 20 березня 1945 року Народною Радою Закарпатської України була прийнята постанова про відкриття у м. Ужгороді першої державної музичної школи ім. П.І. Чайковського. Ця подія стала важливим історичним актом у формуванні професійної музичної інтелігенції на Закарпатті. За розпорядженням заступника голови НРЗУ у досить стислий строк було отримано і відремонтовано музичний інвентар, підготовлено класи для учнів, укомплектовано музичну літературу, яку надсилали митці зі Львова, Києва, Дніпропетровська, Москви, Ленінграда[19, с. 231-233].

Перетворення в галузі культури, які відбулися в Закарпатті з приєднанням його до УРСР, можна оцінювати по-різному. Безумовно, радянська влада приділяла значну увагу розвитку культурно-освітніх закладів, що призвело до кількісного зростання об'єктів культурно-просвітницького призначення. Однак, як зазначає М. Макара, усі бібліотеки комплектувалися тільки завезеною із Києва і Москви літературою й періодичними виданнями. Все, що залишилося від колишніх народних бібліотек "Просвіти", "Товариства імені О. Духновича", вже не кажучи про іншомовні видання, нещадно знищувалося. Внаслідок цього ціле покоління закарпатців, яке виросло в повоєнні роки, було позбавлене можливості

ознайомитись з духовним, культурним та історичним надбанням свого рідного краю.

У перші повоєнні роки на Закарпатті розпочався процес створення мережі музичних навчальних закладів. Протягом 1945-1946 років, крім Ужгорода, було відкрито ще шість музичних шкіл в інших містах краю – Берегові, Хусті, Мукачеві, Виноградові, Солотвині. Цей процес продовжувався і надалі – за даними В. Гошовського, у 1960 році в області функціонувало вже 32 музичні школи, а у 1990 році їх налічувалося разом з філіалами понад 64, де навчалося майже 8500 учнів і працювало 1136 викладачів. Такий кількісний зріст музичних закладів свідчив про прагнення радянської влади забезпечити масовість музичної освіти та її доступність для широких верств населення[33, с. 82-95].

Ключовою подією у розвитку професійної музичної освіти на Закарпатті стало відкриття в Ужгороді державного музичного училища у вересні 1945 року. Згідно з матеріалами Державного архіву Закарпатської області, воно безпосередньо підпорядковувалося Комітету в справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР. За його розпорядженням новостворений середній спеціальний навчальний заклад зобов'язувався готувати професійних фахівців різних спеціальностей – піаністів, вокалістів, виконавців на струнно-смичкових, духових та народних інструментах, хорових диригентів. Відкриття музичного училища мало вирішити проблему забезпечення культурологічних закладів області професійними кадрами.

Радянська культурна політика в музичній сфері Закарпаття, як і по всій країні, характеризувалася певною амбівалентністю. З одного боку, вона сприяла розвитку музичної освіти, створенню професійних колективів, підтримці талановитої молоді. З іншого – накладала жорсткі ідеологічні обмеження на творчу діяльність музикантів. Так, відомі випадки, коли талановиті педагоги зазнавали утисків через "ідеологічні міркування". Зокрема, Віру Ромішовську, яка зробила значний внесок у розвиток скрипкової школи на Закарпатті, у 1945 році змістили з посади директора музичної школи на посаду завуча саме з таких міркувань.

Одним із проявів радянської культурної політики стало формування нової структури музичного життя в регіоні. Активно створювалися самодіяльні колективи при промислових підприємствах, навчальних закладах, культурно-освітніх установах. Як згадують сучасники, в ті роки практично вся мистецька еліта міста – учні, студенти, викладачі були залучені до концертної діяльності. Вони систематично виступали з концертними програмами в амфітеатрі парку ім. М. Горького, Ужгородській філармонії, загальноосвітніх школах, допомагали інструментально супроводжувати колективи художньої самодіяльності. Такий підхід відповідав загальній радянській політиці "масовості" культури, яка мала бути доступною та зрозумілою для широкого загалу.

Важливою фігурою у становленні професійної музичної освіти на Закарпатті післявоєнного періоду став український композитор, піаніст і педагог Дезидерій Євгенович Задор (1912-1985), який став першим директором Ужгородського музичного училища. Отримавши ґрунтовну музичну освіту в Празькій консерваторії, він зумів поєднати європейський підхід до музичної педагогіки з новими радянськими вимогами. Під його керівництвом в училищі було засновано основні виконавські відділи, створено студентські колективи: симфонічний і духовий оркестри, хор, оркестр народних інструментів та ансамбль скрипалів. Заслуги Д.Є. Задора були високо оцінені – у 1991 році музичному закладу було присвоєно його ім'я[34].

Значний вплив на розвиток струнно-смичкової школи Закарпаття справив українських композитор і педагог Микола Дмитрович Колесса (1903-2006), який хоча безпосередньо і не працював у закарпатських музичних закладах, але його методика викладання та композиторські принципи мали значний вплив на формування музичних традицій регіону. Багато музикантів-закарпатців навчалися у Львівській консерваторії під його керівництвом. Микола Колесса, розвиваючи традиції західноукраїнської музичної школи, сприяв збереженню національної специфіки музичного мистецтва і в радянський період, що було особливо важливо в умовах ідеологічного тиску[18, с. 286-302].

Характерною рисою радянської культурної політики було прагнення до централізації управління у сфері культури. У 1955 році підвідомчість Ужгородського музичного училища була змінена: згідно з розпорядженням Головного управління в справах мистецтв Міністерства культури УРСР, музичне училище було переведено в підпорядкування обласного управління культури. Це дозволило збільшити фінансування, розширити контингент студентів і викладачів, відкрити при училищі відділ музичної школи для дорослих, а з 1959 року запрацював вечірній відділ, який готував кваліфікованих хормейстерів для хорових колективів області, а також заочний відділ.

Радянська влада приділяла значну увагу розвитку виконавської практики. Викладачі музичного училища систематично пропагували професійне мистецтво через зустрічі із слухачами, читали лекції про видатних композиторів Європи, Росії, України, організовували і проводили щомісячні лекції-концерти. Така практика спілкування проіснувала аж до 80-ї років ХХ ст. і мала вагомий культурологічний резонанс. Однак тематика таких заходів суворо контролювалася, а репертуар мав відповідати ідеологічним вимогам радянської держави.

Попри ідеологічні обмеження, радянська доба стала періодом формування професійної музичної освіти на Закарпатті. Особливою рисою цього періоду було поєднання різних педагогічних традицій, адже перші викладачі музичних закладів краю отримали освіту в Празькій, Віденській, Ленінградській, Московській консерваторіях та інших навчальних закладах. Це створювало унікальний синтез педагогічних підходів, що збагачувало музичну освіту регіону. Проте необхідно зазначити, що західноєвропейські традиції поступово витіснялися радянською системою музичної освіти, яка, хоч і була високоякісною, але мала специфічні ідеологічні обмеження.

У 1970-1980-х роках на Закарпатті спостерігається піднесення традиційного народного музикування, що було частково підтримано радянською культурною політикою, яка заохочувала розвиток "народного мистецтва" в рамках соціалістичного реалізму. Саме в цей період в області активно діяли

народні ансамблі, серед яких особливою популярністю користувався оркестр гуцульських народних інструментів з Рахова під керівництвом Михайла Мокану. Цей колектив не лише представляв Закарпаття на різних фестивалях в Ужгороді, Києві, Москві та у сусідніх країнах, але й став своєрідним "брендом" регіону – свіжим і самобутнім за національним колоритом колективом. За це у 1973 році йому було присвоєно звання "народного", а через рік М. Мокану присуджено почесне звання "Заслужений працівник культури УРСР".

Важливу роль у збереженні національного колориту закарпатської музичної культури за радянських часів відіграли такі видатні українські музиканти, як Станіслав Людкевич, Філарет Колесса та Василь Барвінський. Хоча вони безпосередньо не працювали в музичних закладах Закарпаття, але їхні наукові праці, композиторська та педагогічна діяльність мали значний вплив на формування музичної освіти в регіоні. Особливо важливими були фольклорні дослідження Ф. Колесси, який спільно з угорським композитором і фольклористом Белою Бартоком здійснив запис та систематизацію народних мелодій Закарпаття, що згодом стали основою для професійної композиторської та виконавської творчості.

Таким чином, вплив радянської культурної політики на музичну сферу Закарпаття після 1945 року був складним і неоднозначним. З одного боку, було створено мережу державних музичних навчальних закладів, що забезпечило доступ до музичної освіти для широких верств населення, сформовано професійні виконавські колективи, підтримувалася концертна діяльність. З іншого боку, музичне життя регіону зазнало ідеологічного тиску, який обмежував творчу свободу музикантів і педагогів. Незважаючи на це, саме в радянський період було закладено основи професійної музичної освіти на Закарпатті, зокрема у галузі струнно-смичкового виконавства, що стало фундаментом для подальшого розвитку музичної культури краю в умовах незалежної України.

Висновки до першого розділу

У першому розділі досліджено історичні передумови та особливості становлення струнно-смичкового мистецтва Закарпаття. Простежено шлях формування традицій струнно-смичкової гри від народного музикування до професійної виконавської школи.

Виявлено, що струнно-смичкові інструменти стали невід'ємним елементом закарпатського фольклору, увійшовши в традиційну культуру регіону через культурний обмін з сусідніми народами. Сформувалися локальні виконавські традиції з характерними стилістичними особливостями, які варіювалися залежно від етнографічної зони.

Розглянуто витoki професійної музичної освіти в регіоні, яка починалася з діяльності релігійних осередків, зокрема греко-католицької церкви, та навчальних закладів XIX – першої половини XX століття. Значну роль у цьому процесі відіграли приватні музичні школи, створені європейськи освіченими музикантами, які принесли на Закарпаття традиції професійної музичної педагогіки.

Проаналізовано вплив радянської культурної політики на музичну сферу Закарпаття після 1945 року, що характеризувався створенням розгалуженої мережі державних музичних навчальних закладів при одночасному ідеологічному контролі над їх діяльністю. Саме в цей період відбулося формування системної професійної музичної освіти на Закарпатті через відкриття державних музичних шкіл та училища.

Виявлено, що незважаючи на складні історичні умови, на Закарпатті сформувалася самобутня струнно-смичкова школа, яка поєднала народні традиції з академічними методиками. Ця школа стала основою для подальшого розвитку професійного струнно-смичкового мистецтва в регіоні у другій половині XX – на початку XXI століття.

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК СТРУННО-СМИЧКОВОГО МИСТЕЦТВА НА ЗАКАРПАТТІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

2.1 Діяльність Ужгородської музичної школи ім. П. І. Чайковського: викладачі, оркестри, традиції

Ужгородська державна музична школа ім. П. І. Чайковського стала першим мистецьким навчальним закладом Закарпаття в післявоєнний період. Створення закладу відбулося 20 березня 1945 року за постановою Народної Ради Закарпатської України, що стало важливим історичним актом у формуванні професійної музичної інтелігенції на Закарпатті. За розпорядженням заступника голови НРЗУ у стислі терміни було отримано й відремонтовано музичний інвентар, підготовлено класи для учнів, укомплектовано бібліотеку музичної літератури, яку надсилали митці зі Львова, Києва, Дніпропетровська, Москви, Ленінграда[4].

Урочисте відкриття першої на Закарпатті музичної школи відбулося 10 травня 1945 року. На цю знаменну подію були запрошені представники міністерства культури України – професор Київської консерваторії імені П. І. Чайковського М. Михайлов та викладач консерваторії О. Холодна. Жителі міста, які зібралися на мітинг, палко вітали відкриття закладу, розуміючи його важливе значення для розбудови культурного життя краю. Музична школа стала першою ланкою в системі професійної музичної освіти Закарпаття, що поклало початок становленню багаторівневої системи підготовки музикантів.

Викладацький та учнівський кістяк новоствореного закладу сформувався на основі приватної школи В. Ромішовської, яка діяла в Ужгороді до 1945 року. У перший рік в школі навчалося 50 учнів і працювало 7 викладачів під керівництвом Д. Задора, який замінив В. Ромішовську, котру з ідеологічних міркувань змістили з посади директора на посаду завуча ще у 1945 році. З перших років існування школи її структуру складали три відділи – фортепіанний,

струнно-смичковий і духовий, що забезпечило комплексний підхід до музичної освіти.

З перших днів заснування державної дитячої музичної школи в м. Ужгороді починає працювати клас скрипки. Спочатку навчаються діти різного віку, але поступово складається певна система навчання. Першими вчителями скрипки були Віра Ромішовська, Магдалина Палфі (пізніше – за чоловіком – Задор), а згодом Серафіма Факторович. Першими учнями-скрипалями стали Людвіг Товт, Тиберій Боніславський, Степан Бунда та інші, які пізніше самі стали викладачами та зробили значний внесок у розвиток струнно-смичкового мистецтва Закарпаття[36].

У становленні та розвитку школи велику роль відіграли видатні особистості, викладачі, які заклали фундамент професійної музичної освіти на Закарпатті: Янка Гергей, Карл Воска, Зігмунд Лендел, Єлизавета Грабар, Олена Гайто, Євгенія Бокшай, Семіраміда Хосроєва-Щекіна. Пізніше педагогічний колектив поповнили Роза Пляскова, Володимир Гошовський, Іван Сєрий, Петро Нефьодов, Павло Терещенко, Степан Мартон, Юхим Фломен, Сергій та Тетяна Кликови. Всі вони були представниками різних педагогічних шкіл, оскільки здобули освіту в Празькій, Віденській, Ленінградській, Московській консерваторіях та інших престижних навчальних закладах Європи.

Велика заслуга у становленні й розвитку школи в 50-60-тих роках належить директору Сергію Кликову, який упродовж 18 років керівництва закладом домігся як кількісного зростання учнівського та педагогічного колективів, так і підвищення якості викладання й виховання музично обдарованих дітей. Разом з ним наполегливо працювали заступники з навчальної роботи Людвіг Товт, Йосип Базел та Степан Бунда. У цей період було організовано учнівські хори, струнний і духовий оркестри та оркестр народних інструментів з учнів і окремо викладачів школи під керівництвом В. Гошовського, що сприяло розвитку ансамблевої гри та колективного музикування.

У 50-х роках у школі створюється струнний оркестр, який незмінно стає одним з кращих колективів закладу. Велика заслуга у становленні цього колективу належить його першому керівнику Івану Дюлаю, який різноманітний репертуар оркестру: оркестрові твори, супроводи хорам, солістам, з включенням духових інструментів – твори для симфонічного оркестру. Іван Семенович Дюлай, вихованець Ужгородського музичного училища, став ядром музично-педагогічного колективу школи, навколо якого гуртувалися всі інші відділи. Продовжувачем справи Івана Дюлая став Юлій Лакатош, а з 80-х років – Євген Сендерович, під керівництвом якого помітний особливий зріст колективу. В 1992 році оркестру було присвоєно звання "зразковий"[26, с. 28].

Поряд зі струнним оркестром починає працювати ансамбль скрипалів молодших класів, керівником якого впродовж років стає Маріанна Шолтес, згодом – Оксана Буковська. У 70-х роках в школі створюється ансамбль віолончелістів під керівництвом Ольги Яцкович, а з 1984 року – Мирослава Шутка, викладача високої професійної майстерності та широкої ерудиції. В 1996 році звання "зразковий" отримав і колектив віолончелістів, який неодноразово ставав лауреатом обласних конкурсів. Такі колективи не лише давали учням можливість набувати практичного досвіду колективного музикування, але й прищеплювали любов до ансамблевої гри, яка є важливою складовою професійної музичної діяльності.

Впродовж 80-х років на зміну старшому поколінню приходять талановиті викладачі: Омелян Попович, Євген Сендерович, Габрієлла Потушняк, Алла Федосова, Мар'яна Печора, пізніше – Ярослава Ясницька, Оксана Буковська, Владислав Юрош, Степан Ясницький, а ще пізніше – Лариса Лозова, Ольга Гойберг, Тетяна Пасєрбович. У 80-х роках у відділі створено струнний квартет під керівництвом Омеляна Поповича, який неодноразово був лауреатом обласних конкурсів. Таке поступове оновлення педагогічного складу при збереженні традицій, закладених попередниками, забезпечило спадкоємність педагогічного досвіду та безперервність розвитку струнно-смічкової школи.

У 1981 році у відділі струнно-смичкових інструментів Ужгородської музичної школи ім. П. І. Чайковського створюється камерний оркестр викладачів школи під керівництвом Степана Скиби, заслуга якого полягає у професійному започаткуванні та становленні колективу. Через десять років камерний оркестр був удостоєний звання "народний". Упродовж 1992-2008 років керівником оркестру стає Габрієлла Потушняк, яка продовжувала професійні традиції попередника, після неї цей колектив очолив Степан Ясниський. Камерний оркестр викладачів став своєрідною творчою лабораторією, де відбувалося професійне зростання педагогів, розширювався їхній репертуар, вдосконалювалася виконавська майстерність[14, с. 337].

Упродовж усіх років у відділі струнно-смичкових інструментів Ужгородської музичної школи ім. П. І. Чайковського велася активна методична робота, якою керували провідні досвідчені викладачі. З-поміж завідувачів відділу були Степан Бунда, згодом – Тиберій Боніславський, Юлій Лакатош. З 1981 року відділ очолювала Габрієлла Потушняк, а з вересня 2014 року – Ольга Гойберг, яка у 2015 році була обрана координатором програм у Західному регіоні на щорічній конференції українського відділення Європейської асоціації викладачів-струнників "ESTA Україна". Методична робота включала розробку навчальних програм, посібників, проведення відкритих уроків, майстер-класів, що сприяло підвищенню професійного рівня викладачів та якості навчання.

Важливим напрямком діяльності Ужгородської музичної школи ім. П. І. Чайковського стало виховання талановитих музикантів, які згодом здобули визнання як в Україні, так і за її межами. Серед вихованців школи: заслужений артист України, завідуючий кафедрою Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка Йозеф Ермін (фортепіано); народний артист України, художній керівник та диригент камерного хору "Кантус" Еміль Сокач; заслужений артист України, керівник камерного оркестру Закарпатської обласної філармонії Владислав Юрош (скрипка) та багато інших відомих музикантів, педагогів, артистів, які своєю творчістю збагатили музичну культуру не лише Закарпаття, але й України та світу.

Гордістю відділу струнно-смичкових інструментів є учні, які досягли високих успіхів у музичній професії, лауреати різних конкурсів – Михайло Копельман (скрипка), Йосип та Клара Копельмани (скрипка), Мирослав Шутко (віолончель), Іван Шутко (скрипка), Сава Лацанич (скрипка), Юрій Лінер (скрипка), Владислав Юрош (скрипка), Діана Гавата (віолончель), Богдана Неділько (віолончель), Михайло Штефко (скрипка), Наталія Томич (скрипка) та багато інших. Їхні досягнення є найкращим свідченням ефективності системи навчання, створеної в школі, та високого професіоналізму викладачів.

Викладачі 40-50 років започаткували добрі традиції, що й донині визначають обличчя закладу: високий професіоналізм, вивчення та узагальнення досвіду педагогічної роботи, постійне навчання педагогів, почуття відповідальності, відданість обраній професії, любов до дітей. Ці традиції передаються від покоління до покоління, забезпечуючи спадкоємність педагогічного досвіду та неперервність розвитку музичної освіти. Завдяки цьому Ужгородська музична школа ім. П. І. Чайковського стала справжньою колискою талантів, де зароджуються та розвиваються майбутні музиканти, які своєю творчістю збагачують культурне життя краю.

З плином часу Ужгородська музична школа ім. П. І. Чайковського не лише зберегла свої традиції, але й активно розвивається, впроваджуючи інноваційні методики навчання, розширюючи репертуар учнівських колективів, налагоджуючи міжнародні зв'язки. Викладачі школи беруть активну участь у методичних семінарах, майстер-класах, конференціях як в Україні, так і за кордоном, що дозволяє їм бути в курсі сучасних тенденцій музичної педагогіки та виконавства. Такий підхід забезпечує високий рівень навчання та дозволяє школі залишатися провідним закладом початкової музичної освіти на Закарпатті, де закладаються основи професійного струнно-смичкового мистецтва.

2.2 Роль Ужгородського музичного училища ім. Д. Є. Задора у становленні регіональної професійної школи

Відкриття Ужгородського державного музичного училища у вересні 1945 року стало визначальною подією в культурному житті Закарпаття, адже заклад став першою середньою ланкою в системі професійної музичної освіти регіону. Училище заповнило критичну прогалину у підготовці кваліфікованих музичних кадрів, яких гостро потребував край. Згідно з архівними документами, заклад безпосередньо підпорядковувався Комітету в справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР, що надавало йому особливого статусу серед освітніх установ регіону. Це підпорядкування визначало стратегію розвитку училища відповідно до загальнодержавних стандартів музичної освіти, проте з урахуванням регіональної специфіки.

Новостворений навчальний заклад розмістився в будинку, що мав назву "Гізеллин дім", споруда якого мала власну історичну цінність. Побудована в середині XIX століття спеціально для римо-католицької дівочої школи, ця будівля була пристосована під потреби музичного училища. Примітним є те, що заклад розпочав свою діяльність у складних повоєнних умовах, коли в краї відчувався гострий дефіцит матеріальних ресурсів, музичних інструментів, нотної літератури. Попри ці труднощі, у жовтні 1945 року училище відчинило двері своїх класів для перших учнів, а до кінця року на перший курс було прийнято 38 студентів різних спеціальностей[35].

Структура Ужгородського музичного училища формувалася поступово, відповідно до потреб регіону в кадрах різних музичних спеціальностей. У 1946-1947 роках були засновані всі виконавські відділи, а в 1960 році до них додався музично-теоретичний відділ. Особливе місце серед відділів училища посідав струнно-смичковий, який став опорою для розвитку в регіоні професійного струнно-смичкового виконавства. В училищі від початку його заснування формувалися студентські колективи – симфонічний і духовий оркестри, хор, оркестр народних інструментів та ансамбль скрипалів, що давало студентам

можливість набувати практичного досвіду колективного музикування, без якого неможливе становлення повноцінного професійного музиканта.

Відділ "Оркестрові струнні інструменти" з перших днів існування закладу став одним із провідних. Його заснування та перші кроки пов'язані з діяльністю таких видатних педагогів, як В. Ромішовська, С. Факторович та Л. Клепіков, які закладали основи професійної струнно-смичкової школи на Закарпатті. Віра Карлівна Ромішовська, будучи першою завідувачкою відділу, втілювала традиції чеської скрипкової школи, що високо цінувалася в Європі. Серафіма Борисівна Факторович, яка очолила відділ після В. Ромішовської, була випускницею Київської консерваторії та вихованкою відомого професора Я.С. Магазінера. Саме вона внесла в закарпатську скрипкову школу елементи української виконавської традиції, що характеризувалася глибоким, поетичним звуком, виразною музикальністю та віртуозністю.

Ключову роль у становленні віолончельного класу відіграв Леонід Федорович Клепіков – випускник Свердловської консерваторії, чудовий виконавець сольних творів на віолончелі. Завдяки його педагогічному таланту на Закарпатті з'явилася плеяда віолончелістів, які продовжили розвивати традиції цього інструмента в регіоні. Особливістю його педагогічного підходу було перспективне планування програм для учнів на всі роки навчання від музичної школи до закінчення училища, що забезпечувало системність у підготовці музикантів. В історію училища Л. Клепіков увійшов не лише як видатний педагог, але й як адміністратор – спочатку на посаді завуча (1948 р.), а згодом – директора (1957-1965 рр.). Під його керівництвом училище зміцнило свої позиції як провідний заклад музичної освіти Закарпаття[15].

Важливою віхою в розвитку струнно-смичкової школи Закарпаття стало заснування Валерієм Валерійовичем Богородським (1921-1992) класу альту – першого в регіоні. Випускник Харківської консерваторії, учень видатного педагога І. Добржинця, В. Богородський приніс на Закарпаття традиції харківської скрипкової школи. За більш ніж 35 років роботи в Ужгородському училищі він підготував понад 90 випускників класу скрипки та альту, 25 з яких

продовжили навчання в консерваторіях. Педагогічні принципи В. Богородського, які включали індивідуальний підхід до розвитку технологічних і творчих можливостей учня, формування сценічної витримки, активізацію виразових можливостей лівої руки, максимальне озвучення нот та художню вібрацію звуку, стали основою для формування закарпатської школи гри на струнно-смічкових інструментах [317, с. 186].

Особливе місце в історії училища посідає постать Людвіга Степановича Товта (1930-2018), який очолював струнно-смічковий відділ з 1961 по 1983 рік. Його діяльність як керівника відділу характеризувалася системним підходом до організації навчального процесу, пошуком та впровадженням нових методик викладання, підвищенням вимог до якості підготовки випускників. За його ініціативою в училищі було створено ансамбль скрипалів, який неодноразово ставав переможцем республіканських оглядів творчих колективів училищ України. Л. Товт також ініціював створення в 1956 році камерного квартету, учасниками якого в різні роки були, крім нього самого, С. Бунда, І. Дюлай, М. Анталовський, Й. Базел та інші. Цей колектив, виконуючи не лише класичні твори світового рівня, але й камерні твори місцевих композиторів, сприяв розвитку камерного виконавства на Закарпатті [31, с. 4].

Неоцінений внесок у розвиток віолончельної школи на Закарпатті зробив Йосип Йосипович Базел (1932-2013). Випускник Ужгородського музичного училища по класу Л. Клепікова та Львівської консерваторії по класу П. Пшеничка, він поєднував педагогічну роботу з активною виконавською діяльністю. У 60-70 роки Й. Базел брав участь у концертній діяльності струнного квартету, камерного оркестру викладачів музичного училища, які проводили велику просвітницьку роботу у містах і селах Закарпаття. Посідаючи посаду директора Ужгородського музичного училища з 1965 по 1972 рік, він сприяв будівництву нового корпусу, збільшенню контингенту студентів, зміцненню матеріальної бази закладу. Серед його учнів – видатний український композитор Євген Станкович, що свідчить про високий рівень його педагогічної майстерності.

Становлення професійної струнно-смичкової школи на Закарпатті неможливо уявити без діяльності Степана Павловича Бунди (нар. 1936 р.), який здобув освіту в Ужгородському музичному училищі та Львівській консерваторії. Повернувшись після навчання в рідне місто, він активно включився в музичне життя Ужгорода: викладав у музичному училищі та дитячій музичній школі, брав участь у камерному оркестрі, струнному квартеті. Понад 20 років С. Бунда обіймав посади завуча спочатку в Ужгородській музичній школі (1964-1969), а потім в Ужгородському музичному училищі (1970-1982). На цих посадах він сприяв професійному зростанню закладів, активізував педагогічні концерти, створював умови для панування мистецької творчої атмосфери. Особливо вагомим є внесок С. Бунди в методичне забезпечення навчального процесу – він є автором близько десяти ґрунтовних праць, методичних розробок, навчальних програм, посібників, які використовуються в музичних навчальних закладах по всій Україні[30, с. 32].

Якісно новий етап у розвитку струнно-смичкової школи Закарпаття розпочався в 1970-1990-ті роки, коли колектив відділу "Оркестрові струнні інструменти" поповнився молодими випускниками провідних консерваторій країни. Серед них були такі талановиті педагоги, як Клара Копельман (Малева), Павло Готвоні, Олександр Янєв, Михайло Медвідь, Юрій Лакатош, Тіберій Вереш, Мар'яна Шпірко, Вікторія Добрушкіна, Карл Форкош, Олександр Базел, Мирослав Стефанюк, Василь Донець, Юрій Соколовський. Кожен з них приніс у закарпатську струнно-смичкову школу елементи тих виконавських традицій, які вони засвоїли під час навчання в різних консерваторіях. Це створювало унікальний синтез педагогічних підходів, що збагачувало музичну освіту регіону та надавало їй особливого колориту.

Особливу роль у розвитку струнно-смичкової школи Закарпаття відіграли уродженці краю, які, здобувши освіту в провідних навчальних закладах СРСР та Європи, досягли значних висот у музичному мистецтві. Серед них – Михайло Самулович Копельман (нар. 1947 р. в Ужгороді), який навчався в Московській консерваторії у класі Ю. Янкелевича і М. Глезарової, став лауреатом

міжнародних конкурсів, солістом квартету ім. О. Бородіна та концертмейстером оркестру "Виртуозы Москвы". Його двоюрідний брат Йосип Миколайович Копельман (нар. 1947 р. в Ужгороді), випускник Київської консерваторії по класу О. Пархоменко, став концертмейстером Київського камерного оркестру, а згодом очолив Словацький камерний оркестр. Ці музиканти, хоча й не працювали безпосередньо в Ужгородському музичному училищі, але своїми досягненнями підтверджували високий рівень професійної підготовки, який можна було отримати в закладі.

За час існування Ужгородського музичного училища ім. Д.Є. Задора з його стін вийшло понад 5000 талановитих музикантів, співаків, диригентів, значна частина яких продовжила свою музичну освіту в університетах і академіях України, Росії, Іспанії, Словаччини, Угорщини, Німеччини, Італії, Франції, Польщі, Румунії. Багато випускників училища стали відомими виконавцями, педагогами, композиторами, диригентами, які працюють у провідних творчих колективах та навчальних закладах України та за її межами. Серед них – академік Академії мистецтв України, композитор Євген Станкович; народна артистка СРСР та України, оперна співачка Гізела Ціпола; професор Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського, диригент Йосип Франц; народний артист України, диригент камерного хору "Кантус" Еміль Сокач та багато інших. Такий вражаючий перелік видатних випускників свідчить про високу ефективність системи професійної підготовки, створеної в училищі.

Надзвичайно важливим аспектом діяльності Ужгородського музичного училища є його роль у збереженні та розвитку національних музичних традицій. В умовах радянської системи, яка прагнула до уніфікації культурних процесів, училище стало осередком, де зберігалися і розвивалися елементи автентичної закарпатської музичної культури. Це проявлялося у включенні до репертуару студентських колективів творів місцевих композиторів, таких як Дезидерій Задор, Іштван Мартон, у використанні в педагогічній практиці матеріалу закарпатського музичного фольклору, у заохоченні студентів до вивчення та збереження народних музичних традицій. Така діяльність сприяла формуванню

у випускників національної самосвідомості та розуміння цінності культурної спадщини свого краю.

З набуттям Україною незалежності розпочався новий етап у розвитку Ужгородського музичного училища. Заклад отримав ім'я свого першого директора – видатного композитора Дезидерія Євгеновича Задора, що стало визнанням його заслуг у становленні професійної музичної освіти на Закарпатті. У цей період розширюються міжнародні зв'язки училища, активізується концертно-виконавська діяльність студентських колективів, розвивається науково-методична робота викладачів. Струнно-смичковий відділ під керівництвом Наталії Андріївни Шіпош, яка очолює його з 1998 року, продовжує традиції, закладені попередниками, водночас впроваджуючи інноваційні методики навчання та розширюючи репертуар студентських колективів[10, с. 26-30].

Сьогодні Ужгородський музичний коледж імені Д.Є. Задора (нова назва училища) залишається провідним закладом музичної освіти на Закарпатті, де формуються професійні кадри для культурно-мистецької сфери регіону. В коледжі працює плеяда досвідчених викладачів, серед яких – заслужений артист України Владислав Іванович Юрош, відмінник освіти України Степан Павлович Бунда, Інна Володимирівна Леснік, Мирослав Іванович Шутко, Ольга Миколаївна Лешко та інші. Їхня педагогічна діяльність спрямована на збереження традицій закарпатської струнно-смичкової школи та її розвиток відповідно до сучасних вимог музичного виконавства та педагогіки. Випускники коледжу продовжують навчання у вищих музичних закладах України та зарубіжжя, поповнюють склад професійних колективів, викладають у мистецьких школах, тим самим забезпечуючи неперервність музичних традицій Закарпаття.

Таким чином, Ужгородське музичне училище ім. Д.Є. Задора відіграло ключову роль у становленні регіональної професійної школи струнно-смичкового виконавства на Закарпатті. Завдяки діяльності видатних педагогів, які представляли різні виконавські традиції, в училищі сформувалася унікальна

синтетична школа, що поєднала елементи різних національних виконавських стилів. Ця школа стала основою для формування професійного музичного середовища в регіоні, забезпечила підготовку кваліфікованих кадрів для культурно-мистецьких закладів та створила умови для розвитку музичної культури Закарпаття. Випускники училища, працюючи в різних куточках України та світу, сприяють інтеграції закарпатської музичної культури до загальноукраїнського та світового культурного простору, зберігаючи при цьому її самобутність та оригінальність.

2.3 Видатні постаті, виконавці й педагоги струнно-смичкового мистецтва Закарпаття (1945–2020-ті рр.)

Становлення й розвиток струнно-смичкового мистецтва на Закарпатті у другій половині XX – на початку XXI століття нерозривно пов'язані з діяльністю видатних музикантів, які своєю виконавською майстерністю, педагогічним талантом та організаторськими здібностями сформували професійну музичну школу регіону. Серед них особливе місце посідає постать Віри Карлівни Ромішовської – засновниці струнно-смичкового відділу Ужгородського музичного училища. Незважаючи на те, що її активна педагогічна діяльність тривала лише до 1949 року (вона передчасно померла 11 січня 1949 р.), вона заклала міцний фундамент для розвитку скрипкової школи на Закарпатті. В. Ромішовська, яка здобула освіту в Празі, привнесла на Закарпаття традиції чеської скрипкової школи, що високо цінувалася в Європі. Завдяки її педагогічному таланту перші випускники музичного училища отримали ґрунтовну професійну підготовку, яка дозволила їм продовжити навчання у провідних консерваторіях країни.

Значний внесок у розвиток струнно-смичкового мистецтва Закарпаття зробила Серафіма Борисівна Факторович – випускниця Київської консерваторії, учениця професора Я.С. Магазінера. У 1947 році під час гастролей в Ужгороді Дніпропетровського театру, в якому вона працювала концертмейстером, С.

Факторович отримала запрошення працювати в місті над Ужем. З 1948 по 1955 рік вона очолювала струнно-смичковий відділ Ужгородського музичного училища і водночас була концертмейстером Державного симфонічного оркестру Закарпатської філармонії. С. Факторович вирізнялася високим професіоналізмом, блискучою виконавською технікою та глибоким розумінням музики. Її гри були притаманні гарний, глибокий, поетичний звук, виразна музикальність, віртуозність. Суворі, принципові у своїх судженнях, вимоглива до себе і своїх студентів, вона завжди ретельно готувалася до занять і концертних виступів. Її випускники стали першими студентами із Закарпаття, які навчалися в консерваторіях Львова, Києва, що свідчить про високий рівень їхньої підготовки[22, с. 79-85].

Видатною постаттю в музичному житті Закарпаття був Леонід Федорович Клепіков – засновник віолончельного класу в Ужгородському музичному училищі. Випускник Свердловської консерваторії, він приїхав до Ужгорода в травні 1947 року і очолив віолончельний клас в музичному училищі. Л. Клепіков був не лише прекрасним педагогом, але й чудовим виконавцем. Разом із Д. Задором (фортепіано) і С. Факторович (скрипка) віолончеліст Л. Клепіков створили чудовий ансамбль, "родзинкою" якого стали тріо Дворжака, Чайковського, Рахманінова, сонати Бетховена, квартети Бетховена, Моцарта й інших композиторів. У 1948 році Л. Клепіков був призначений завучем музичного училища, а на початку 1957 року – директором. Завдяки його організаторським здібностям та педагогічному таланту, віолончельний клас Ужгородського музичного училища швидко здобув визнання і почав готувати професійних музикантів, які продовжили розвивати традиції віолончельного мистецтва на Закарпатті[23, с. 61-66].

Вагомий внесок у розвиток альтового мистецтва на Закарпатті зробив Валерій Валерійович Богородський (1921-1992) – засновник альтового класу в регіоні. Народившись у Харкові в родині інтелігентів, він отримав музичну освіту в Харківській консерваторії у класі видатного педагога І. Добржинця. У 1952 році за розподілом Міністерства культури УРСР В. Богородський був

направлений до Ужгородського музичного училища, де активно включився в педагогічний процес. Більше ніж за 35 років роботи він підготував понад 90 випускників класу скрипки та альту, 25 з яких продовжили навчання в консерваторіях. Серед його учнів – Л. Оленич (доцент Львівської державної музичної академії М.В. Лисенка), М. Анталовський (викладач Ужгородського музичного училища), В. Мерцалов (директор Одеської музичної школи), С. Бунда (викладач-методист Ужгородського музичного коледжу Д.Є. Задора) та багато інших талановитих музикантів, які працюють як в Україні, так і за її межами[25].

Особливе місце серед видатних педагогів Закарпаття посідає Людвіг Степанович Товт (1930-2018) – випускник Ужгородського музичного училища та Київської консерваторії П.І. Чайковського. Після отримання вищої музичної освіти в 1955 році він повернувся до Ужгорода і почав викладати спочатку в музичній школі ім. П.І. Чайковського, а згодом – в Ужгородському музичному училищі. У 1961 році Л. Товт був призначений завідувачем струнно-смичкового відділу училища, на цій посаді він пропрацював до 1983 року. За його ініціативою було створено ансамбль скрипалів, який багато років був неодноразовим переможцем республіканських оглядів творчих колективів училищ України. У 1956 році Л. Товт ініціював створення камерного квартету, а в 1964 році – камерного оркестру викладачів, до складу якого увійшли педагоги музичного училища і музичної школи ім. П.І. Чайковського. Ці колективи активно концертували, пропагуючи класичну музику серед населення Закарпаття. За свою багаторічну плідну працю Л. Товт був удостоєний звання заслуженого працівника культури України[28, с. 81-87].

Значний внесок у розвиток віолончельного мистецтва на Закарпатті зробив Йосип Йосипович Базел (1932-2013). Народившись у селищі Великий Березний, він спочатку опанував професію кравця, але любов до музики привела його до Ужгородського музичного училища, де він навчався у класі Л.Ф. Клепікова. Після закінчення Львівської консерваторії ім. М.В. Лисенка у 1963 році Й. Базел був прийнятий на посаду викладача в Ужгородське музичне училище. З 1965 по

1972 рік він обіймав посаду директора училища, за цей час було збудовано новий корпус, збільшено контингент студентів, зміцнено матеріальну базу закладу. Й. Базел був не лише чудовим педагогом, але й талановитим композитором. Його музичні твори, які відзначаються оригінальним авторським почерком з характерними хроматичними ходами, зменшеними септакордами, широкими стрибками, дисонуючими гармоніями, виконуються не лише в Україні, але й за її межами – у Німеччині, Бельгії, Словаччині, Мексиці. У 2003 році Й. Базел став членом Національної спілки композиторів України, що стало визнанням його композиторського таланту[6, с. 45-62].

Видатною постаттю в музичному житті Закарпаття є Степан Павлович Бунда, який народився в Ужгороді 6 січня 1936 року. З шести років він почав навчатися музиці, а у 1945 році став одним із перших учнів Ужгородської дитячої музичної школи ім. П. Чайковського. У 1950 році поступив в Ужгородське державне музичне училище у клас С.Б. Факторович, а пізніше – В.В. Богородського. Після закінчення Львівської державної консерваторії ім. М. Лисенка у 1960 році він повернувся в Ужгород і почав працювати в музичному училищі та дитячій музичній школі. С.П. Бунда проявив себе не лише як талановитий педагог, але й як активний учасник музичного життя міста – він грав у струнному квартеті Л.С. Товта, камерному оркестрі викладачів, був одним із ініціаторів створення "Клубу любителів мистецтв". Майже 20 років С.П. Бунда працював завучем (спочатку в Ужгородській музичній школі, а потім в училищі), виявляючи при цьому творчість, відповідальність, працьовитість. С.П. Бунда є автором близько десяти ґрунтовних праць – методичних розробок, навчальних програм, посібників, які використовуються в музичних навчальних закладах по всій Україні[7, с. 13].

Важливу роль у розвитку скрипкового мистецтва на Закарпатті відіграла Інна Володимирівна Леснік (нар. 1931 р.), яка народилася в Києві та отримала музичну освіту в Київській музичній школі-десятирічці для обдарованих дітей, а пізніше – у Львівській державній консерваторії ім. М. Лисенка. Після закінчення консерваторії вона була направлена на роботу в Ужгородське музичне училище,

де викладає клас скрипки та камерного ансамблю вже понад 50 років. За цей час вона виховала понад 100 музикантів, які стали професійними виконавцями, педагогами, учасниками квартетів та оркестрів. З-поміж кращих її учнів: Ф. Якубович (керівник ансамблю "Клезмер" у Будапешті), Ю. Лінер (концертмейстер Мюнхенського симфонічного оркестру), В. Руснак (концертмейстер симфонічного оркестру в Німеччині), В. Шостак (керівник народного фольклорно-етнографічного ансамблю "Ужгород"), Н. Шіпош (завідувач відділу "Оркестрові струнні інструменти" Ужгородського музичного коледжу) та багато інших. У методиці викладання І.В. Лєсник поєднуються кращі традиції київської, московської та львівської скрипкових шкіл, що створює унікальний педагогічний підхід, який дозволяє виховувати високопрофесійних музикантів[20].

Особливе місце в музичному житті Закарпаття посідає Тиберій Дезидерович Боніславський (1928-2008) – яскравий музикант, талант якого проявився в кількох сферах музичної діяльності. Він був відомий як соліст-скрипаль, виконавець партії першої скрипки в численних квартетах, диригент, керівник оркестрів та інструментальних ансамблів, музикознавець, автор понад 250 статей, рецензій, нарисів, спогадів-есе та декількох монографій на теми, пов'язані з розвитком музичної культури на Закарпатті. Т. Боніславський навчався в Ужгородському музичному училищі у В. Ромішовської, а пізніше – у Львівській консерваторії. Після закінчення навчання він працював у Берегівській дитячій музичній школі, де створив перший дитячий струнний оркестр, керував районним учительським хором. З 1959 року Т. Боніславський очолював оркестр Закарпатського народного хору, а з 1963 року працював в Ужгородській дитячій музичній школі. У 1975-1995 роках він був солістом-скрипалем та лектором-музикознавцем в Закарпатській обласній філармонії. Т. Боніславський створив і керував самодіяльним камерним оркестром викладачів і студентів Ужгородського державного університету "Дивертименто", який з успіхом гастролював не лише в Радянському Союзі, але й за кордоном[32, с. 67-74].

Визначний внесок у розвиток віолончельного мистецтва на Закарпатті зробив Мирослав Іванович Шутко (нар. 1944 р.), ім'я якого золотими літерами вписано в історію музичної культури краю. Перші уроки гри на скрипці він отримав у Великобичківській дитячій музичній школі у М.В. Мокану, а після переїзду сім'ї до Ужгорода продовжив навчання у класі віолончелі у Й.Й. Базела. Згодом М. Шутко навчався в Ужгородському музичному училищі у Л.Ф. Клепікова та в Київській консерваторії у професора В.С. Червова. Після закінчення консерваторії він близько 15 років працював у Львівській середній спеціалізованій музичній школі-інтернаті С. Крушельницької, а пізніше повернувся до Ужгорода, де викладає в музичному училищі та дитячій музичній школі. М. Шутко є незмінним концертмейстером віолончельної групи камерного та симфонічного оркестрів Закарпатської обласної філармонії. Його учні неодноразово ставали лауреатами всеукраїнських та міжнародних конкурсів: І. Лендел (дипломант Регіонального конкурсу альтистів та віолончелістів у Львові 2001 р.), Б. Неділько (лауреат II ступеня Всеукраїнського конкурсу віолончелістів у Львові 2007 р., володар Гран-прі на Всеукраїнському фестивалі-конкурсі "Созвучие" у Маріуполі 2008 р.), М. Ясінська (лауреат I ступеня Всеукраїнського дитячо-юнацького конкурсу української музики "Бурштинові нотки" у Рівному у 2010 р., лауреат II ступеня Міжнародного конкурсу "Акорди Хортиці" у Запоріжжі у 2012 р. у двох номінаціях: "Сольне виконання" та "Виконання з оркестром") та інші[3, с. 7].

Серед видатних виконавців, які народилися на Закарпатті, але реалізували свій талант за його межами, особливе місце посідає Михайло Самулович Копельман, який народився в Ужгороді в 1947 році. З шести років він навчався в музичній школі ім. П.І. Чайковського у класі Ю. Фломена. У 1959 році талановитого хлопчика помітив музикант із Москви Григорій Аркадійович Березін, який переконав батьків віддати сина на навчання у столицю. Після прослуховування М. Копельмана зарахували в музичне училище при Московській консерваторії, а після його закінчення – в саму консерваторію у клас Ю. Янкелевича і М. Глезарової. У 1973 році він здобув перше місце на

Міжнародному конкурсі ім. Жака Тібо. У 1975-1996 роках М. Копельман був солістом квартету ім. О. Бородіна, одночасно працював концертмейстером оркестру в Московській філармонії, а з 1979 до 1981 року обіймав посаду концертмейстера оркестру "Виртуозы Москвы". З 1993 року М. Копельман живе і працює у США, викладає в престижних музичних навчальних закладах, бере участь у журі міжнародних конкурсів. Його дискографія нараховує понад 40 записів, виданих фірмою "Мелодія" та провідними зарубіжними компаніями[3].

Не менш яскравою постаттю є Йосип Миколайович Копельман (двоюридний брат Михайла Копельмана), який народився 3 лютого 1947 року в Ужгороді. З шести років він почав навчатися в Ужгородській музичній школі у Л.С. Товта, потім в Ужгородському музичному училищі і, нарешті, в Київській консерваторії у класі О.М. Пархоменко. Ще під час навчання в консерваторії, у 1966 році, Й. Копельман став концертмейстером і солістом Київського камерного оркестру, яким керував до 1976 року. У 1968 році разом з видатним скрипалем Давидом Ойстрахом він проводив майстер-класи у Києві. У 1977 році Й. Копельман переїхав до Братислави і очолив Словацький камерний оркестр, на цій посаді він пропрацював до 1986 року. Після завершення концертної діяльності у 1987 році Й. Копельман присвятив себе викладацькій роботі. Він виховав велику кількість скрипалів, які успішно виступають як у Словаччині, так і за її межами. Й. Копельман викладав також у Консерваторії Б. Бартока і Музичній академії Ф. Ліста в Будапешті, був художнім консультантом в оркестрі Камерних солістів Братислави. Нині він є художнім директором і засновником "International Performing Courses Musica Arvenzis" у словацькому місті Dolný Kubín.

Унікальною постаттю в музичному житті Закарпаття є Юрій Лінер (Георг Лінер), який народився 1951 року в Ужгороді. З шести років він почав навчання в Ужгородській музичній школі, спочатку у Магдалини Задор, а після від'їзду сім'ї Задорів до Львова – у І.С. Дюлая. У 1971 році Ю. Лінер вступив до Музичної академії ім. Ференца Ліста в Будапешті, у клас професора Вілмоша Татрої. Через три роки навчання він виграв нагороду на Лондонському конкурсі ім. К. Флеша

і дворічну стипендію для навчання у школі Ієгуді Менухіна. Після повернення до Угорщини Ю. Лінер працював у Державному симфонічному оркестрі Будапешта, а пізніше – в Державному оперному театрі. У 1988 році він виграв конкурс на місце концертмейстера Мюнхенського симфонічного оркестру радіо, на цій посаді пропрацював багато років. Ю. Лінер також був керівником різних камерних оркестрів та ансамблів: "Солісти берлінських філармоністів", "Мюнхенський філармонічний оркестр", "Кельнський і штутгартський радіо-оркестр Bach Collegium", "Bach Orkestr", "Rezidenz Orkestr", "New European Strins". З цими колективами він об'їздив весь світ, виступав як соліст і записав понад 20 компакт-дисків із сольними та квартетними виступами.

Значний внесок у розвиток скрипкового мистецтва на Закарпатті зробив Владислав Іванович Юрош – випускник Ужгородського музичного училища (клас С. Бунди) та Львівської консерваторії (клас професора Б. Каськіва). Свій творчий шлях В. Юрош розпочав як артист камерного оркестру Закарпатської обласної філармонії ще в 1974 році, під керівництвом Й. Гарчара. За роки роботи він дав близько 6 тисяч концертів як в Україні, так і за кордоном. У 2004 році В. Юрошу було присвоєно звання заслуженого артиста України, а у 2013 році він став лауреатом премії Дезидерія Задора. Свою педагогічну діяльність В. Юрош розпочав у 1994 році. Його учні – Наталія Томич, Христина Керестей, Павло Товт, Степан Гіга та інші – продовжують навчання у середніх професійних та вищих навчальних закладах. В. Юрош також викладає в Ужгородському філіалі Київського Національного університету культури і мистецтв. Нині він є концертмейстером симфонічного оркестру Закарпатської обласної філармонії та художнім керівником Камерного оркестру цього музичного закладу, з яким представляв програми на багатьох фестивалях[8, с. 226-230].

Важливу роль у збереженні й розвитку традицій струнно-смичкового мистецтва на Закарпатті відіграє Наталія Андріївна Шіпош – випускниця Ужгородського музичного училища (клас І. Леснік) та Львівської консерваторії (клас професора Д. Колбіна). Після закінчення консерваторії вона повернулася в рідне училище, де вже 35 років працює викладачем, а з 2000 року очолює

циклову комісію "Оркестрові струнні інструменти". Н. Шіпош підготувала понад 60 спеціалістів, які успішно працюють у мистецьких школах області та України, є артистами колективів обласної філармонії, оркестрових колективів в Україні та за кордоном. Її учні неодноразово стають переможцями всеукраїнських та міжнародних конкурсів. Упродовж багатьох років Н. Шіпош очолює ансамбль скрипалів музичного коледжу, який під її керівництвом неодноразово ставав лауреатом різних конкурсів. У 2017 році вона уклала репертуарно-методичний посібник "Твори закарпатських композиторів для ансамблю скрипалів", до якого увійшли оригінальні та аранжовані твори закарпатських композиторів (Д. Задора, І. Мартона, Й. Базела, М. Попенка, В. Теличка). Н. Шіпош проводить значну методичну роботу як в коледжі, так і в мистецьких школах області, організовуючи методичні семінари, майстер-класи, курси підвищення кваліфікації для викладачів[38].

Отже, струнно-смичкове мистецтво Закарпаття у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття розвивалося завдяки діяльності видатних виконавців і педагогів, які створили в регіоні потужну професійну школу. Кожен з них зробив свій неповторний внесок у формування традицій закарпатського струнно-смичкового виконавства: В. Ромішовська та С. Факторович заклали основи скрипкової школи, Л. Клепіков та Й. Базел створили віолончельну школу, В. Богородський заснував альтовий клас. Новий імпульс розвитку струнно-смичкового мистецтва на Закарпатті надали такі музиканти, як Л. Товт, І. Леснік, Т. Боніславський, М. Шутко, В. Юрош, Н. Шіпош та інші. Закарпатська школа струнно-смичкового виконавства стала відомою далеко за межами регіону завдяки таким видатним музикантам, як М. Копельман, Й. Копельман, Ю. Лінер, які, здобувши освіту на Закарпатті, продовжили свою кар'єру в провідних музичних колективах світу. Сьогодні традиції, закладені цими видатними музикантами, продовжують розвиватися, забезпечуючи високий рівень струнно-смичкового мистецтва Закарпаття та його інтеграцію до європейського та світового культурного простору.

Висновки до другого розділу

У другому розділі розглянуто процес розвитку струнно-смичкового мистецтва на Закарпатті в другій половині XX – на початку XXI століття через призму діяльності провідних музичних навчальних закладів регіону.

Досліджено історію становлення та функціонування Ужгородської музичної школи ім. П. І. Чайковського як першого державного музичного навчального закладу Закарпаття, заснованого у 1945 році. Виявлено, що школа стала ключовим осередком підготовки молодих музикантів, заклавши основи професійної музичної освіти в регіоні. Систематична робота у напрямі створення учнівських колективів – оркестрів, ансамблів, квартетів – сприяла формуванню традицій колективного музикування та розвитку ансамблевої культури.

Проаналізовано роль Ужгородського музичного училища ім. Д. Є. Задора у становленні регіональної професійної школи струнно-смичкового виконавства. Визначено, що училище стало центральною ланкою у системі професійної музичної освіти Закарпаття, забезпечуючи підготовку кваліфікованих музикантів для культурно-мистецьких закладів регіону. Виявлено, що в училищі сформувалася унікальна синтетична школа, яка поєднала елементи різних національних виконавських стилів, створивши основу для формування професійного музичного середовища в регіоні.

Досліджено життєвий та творчий шлях видатних постатей, виконавців і педагогів струнно-смичкового мистецтва Закарпаття періоду 1945–2020-х років. Визначено їхній внесок у розвиток професійної музичної освіти та виконавства в регіоні. Встановлено, що закарпатська школа струнно-смичкового виконавства здобула визнання на міжнародному рівні завдяки високій професійній підготовці музикантів, багато з яких продовжили свою кар'єру в провідних колективах України та світу.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено комплексне дослідження розвитку струнно-смичкового мистецтва на Закарпатті другої половини XX – початку XXI століття, що дозволило сформулювати такі висновки.

Встановлено, що формування традицій струнно-смичкової гри в закарпатському фольклорі відбувалося протягом тривалого історичного періоду через взаємодію різних етнічних культур регіону. До середини XX століття на Закарпатті сформувалася самобутня виконавська традиція, що поєднувала елементи українського, угорського, словацького, румунського, чеського музичного фольклору. Струнно-смичкові інструменти стали невід'ємною частиною народних обрядів, свят та повсякденного життя місцевого населення. У різних етнографічних зонах Закарпаття сформувалися локальні школи гри зі своїми стилістичними особливостями.

Витоки професійної музичної освіти на Закарпатті пов'язані з діяльністю релігійних осередків та навчальних закладів XIX – першої половини XX ст. Важливу роль у становленні музичної освіти відіграли Ужгородська греко-католицька семінарія, вчительська семінарія, приватні музичні школи. У міжвоєнний період, коли Закарпаття входило до складу Чехословаччини, відбулося пожвавлення культурного життя та розвиток музичної освіти. Створення перших професійних музичних шкіл сприяло формуванню основ академічного струнно-смичкового виконавства в регіоні.

Виявлено, що вплив радянської культурної політики на музичну сферу Закарпаття після 1945 року був неоднозначним. З одного боку, створення мережі державних музичних навчальних закладів сприяло доступності музичної освіти для широких верств населення. З іншого – музичне життя регіону зазнало ідеологічного тиску, який обмежував творчу свободу музикантів і педагогів. Попри це, саме в радянський період було закладено основи професійної музичної освіти на Закарпатті, зокрема у галузі струнно-смичкового виконавства.

Встановлено, що Ужгородська музична школа ім. П. І. Чайковського, відкрита у 1945 році, стала першим державним мистецьким навчальним закладом Закарпаття і відіграла ключову роль у формуванні системи професійної музичної освіти в регіоні. Педагогічний колектив школи, що складався з випускників провідних європейських та радянських консерваторій, заклав міцні традиції професійного навчання гри на струнно-смичкових інструментах. Створення учнівських колективів – оркестрів, ансамблів, квартетів – сприяло формуванню традицій колективного музикування та розвитку ансамблевої культури.

Ужгородське музичне училище ім. Д. Є. Задора, засноване у 1945 році, стало центральною ланкою у системі професійної музичної освіти Закарпаття. Відділ "Оркестрові струнні інструменти" училища, завдяки діяльності видатних педагогів, став осередком формування закарпатської школи струнно-смичкового виконавства. В училищі сформувалася унікальна синтетична школа, що поєднала елементи різних національних виконавських стилів. Випускники училища, працюючи в різних куточках України та світу, сприяють інтеграції закарпатської музичної культури до загальноукраїнського та світового культурного простору.

Дослідження творчого шляху видатних постатей, виконавців та педагогів струнно-смичкового мистецтва Закарпаття 1945-2020-х років дозволило виявити їхній внесок у розвиток професійної музичної освіти та виконавства в регіоні. Закарпатська школа струнно-смичкового виконавства стала відомою далеко за межами регіону завдяки високій професійній підготовці музикантів, багато з яких продовжили свою кар'єру в провідних колективах України та світу.

Результати дослідження свідчать про те, що струнно-смичкове мистецтво Закарпаття другої половини XX – початку XXI століття є самобутнім явищем української музичної культури, що сформувалося під впливом різних національних традицій та виконавських шкіл. Сформована на Закарпатті система музичної освіти забезпечила неперервність та спадкоємність традицій струнно-смичкового виконавства, поєднуючи збереження регіональних особливостей з інтеграцією до загальноукраїнського та європейського культурного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белявіна Н. Інструментознавство. Історія виникнення, побутування та професійного розвитку струнних інструментів : навч. посіб. Київ : ДАКККиМ, 2002. Ч. 1. 82 с.
2. Богів О. Я. Становлення та розвиток педагогічної освіти на Закарпатті (друга половина XVIII ст. - перша половина XX ст.). Наука і освіта. 2014. № 3. С. 23-31.
3. Бунда С. Згадаймо про улюблених педагогів! Эхо. События и люди. 2002. Январь.
4. Відділ струнно-смічкових інструментів. Ужгородська дитяча музична школа № 1 ім. П.І. Чайковського : вебсайт. URL: <https://www.udms.uz.ua/viddili-shkoli/viddil-strunno-smichkovih-instrumentiv> (дата звернення: 05.04.2025).
5. Володимир Гошовський і Закарпаття : зб. ст. і матеріалів / упоряд. В. Мадяр-Новак. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2017. Вип. 1.
6. Габорець В. Елітна музика вічності. Професійна музична культура Закарпаття : етапи становлення. Ужгород : Карпати, 2005. С. 45-62.
7. Гаврош О. Товариш Ганді. Найзагадковіший ужгородський музикант живе у Гвадалахарі. Ужгород. 2001. 17 листоп. С. 13.
8. Глуханіч О. Роль Ужгородського інституту культури і мистецтв у розвитку професійної музичної освіти Закарпаття. Мистецтвознавчі записки. 2019. Вип. 36. С. 226-230.
9. Гомоннай В. В., Росул В. В., Ходанич П. М. Педагогічна освіта на Закарпатті. Ужгород : Гражда, 2003. 111 с.
10. Горзов Е. Столітній маестро: основні віхи життя і творчості Д. Задора. Київське музикознавство. 2013. Вип. 46. С. 26-30.
11. Грін О. О. Професійне музичне мистецтво Закарпаття XIX - першої половини XX століть : монографія. Ужгород : ПоліПринт, 2002. 208 с.

- 12.Грін О. Професійне музичне мистецтво Закарпаття XIX - першої половини XX століть : історичний аспект. Ужгород : Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2004. 160 с.
- 13.Данканич Г. М. Професійне вокальне мистецтво Закарпаття другої половини XX - початку XXI століття в аспекті міжкультурної комунікації : дис. ... канд. мистецтвознавства. Львів : Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка, 2019. 337 с.
- 14.Данканич Г. М. Професійне вокальне мистецтво Закарпаття другої половини XX–початку XXI століття в аспекті міжкультурної комунікації : дис. ... канд. мистецтвознавства. 2019. 337 с.
- 15.3 ювілеєм нас! URL: <http://muzdepartament.uz.ua/articles/2016/06/01/z-uvivile%D1%94m-nas> (дата звернення: 05.04.2025).
- 16.Іваницький А. І. Українська музична фольклористика (методологія і методика) : навч. посіб. Київ : Заповіт, 1997. 392 с.
- 17.Ігнат А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX - початку XX ст. Ужгород : Карпати, 1971. 69 с.
- 18.Колесса Ф. Карпатський цикл народніх пісень (спільних українцям, словакам, чехам і полякам). Вісник Львівського університету. Серія: Мистецтвознавство. 2011. Вип. 10. С. 286-302.
- 19.Кондрач Я. С. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи: у 3-х т. / Ю. Макар, М. Горний, В. Макар, А. Салюк. Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. 2014. Вип. 7. С. 231-233.
- 20.Копельман Михайло Самуїлович. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 05.04.2025).
- 21.Костишин Л., Мельничук Б. Страдиварі з Босирів, або Як українська скрипка підкорила світ. Вільне життя плюс. 2016. 12 верес. С. 7.

- 22.Мадяр-Новак В. В. Віра Карлівна Ромішовська. Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2015 рік: рекомєнд. бібліогр. посіб. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2014. С. 79-85.
- 23.Мадяр-Новак В. В. Володимир Гошовський і Закарпаття. Культурологічні джерела. 2018. № 3. С. 61-66.
- 24.Мадяр-Новак В. В. Із досліджень на тему історії збирання і вивчення музичного фольклору Закарпаття. Професійна музична культура Закарпаття : етапи становлення : збірка статей, есе про музичну культуру Закарпаття. Ужгород : Карпати, 2005. Вип. 1. С. 292-327.
- 25.Мадяр-Новак В. В. Інна Володимирівна Лєсник. URL: <http://muzdepartament.uz.ua/articles/2016/09/09/cherven-18-inna-volodimirivna-1%D1%94snik-85-richchya-vid-dnya-narodzhennya-skripalya-orkestranta-ansambl> (дата звернення: 05.04.2025).
- 26.Мадяр-Новак В. В. Народна музична література : Програма для шкіл естетичного виховання Закарпатської області. Ужгород : Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ комітету інформації, 1998. 28 с.
- 27.Мадяр-Новак В. В. Степан Павлович Бунда. 80-річчя від дня народження скрипаля-методиста, педагога, ансамбліста, оркестранта і музично-громадського діяча (нар. 1936). Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2016 рік : рекомєнд. бібліогр. посіб. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2015. С. 81-87.
- 28.Мадяр-Новак В. В. Степан Павлович Бунда. 80-річчя від дня народження скрипаля-методиста, педагога, ансамбліста, оркестранта і музично-громадського діяча (нар. 1936). Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2016 рік : рекомєнд. бібліогр. посіб. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2015. С. 81-87.
- 29.Мацієвський І. Народна інструментальна культура традиційної похоронної обрядності гуцулів. Четверта конференція дослідників народної музики

- червоноруських (Галицько-Володимирських) та суміжних земель. Львів, 1993. С. 31-34.
- 30.Пал М. В. Творчий процес В. А. Моцарта. Особливості камерного музикування в сонатах для скрипки і фортепіано. Ужгород : Гражда, 2018. 32 с.
- 31.Панченко М. На афіші - ім'я випускника. Закарпатська правда. 1977. 23 листоп. С. 4.
- 32.Пилипець І. В. Музикознавча та композиторська діяльність Юрія Костюка (Костьо) на Закарпатті та в Східній Словаччині. Вісник КНУКіМ. Мистецтвознавство : зб. наук. пр. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2015. Вип. 32. С. 67-74.
- 33.Походзей І. І. Музичні училища України в системі підготовки мистецьких кадрів: історія, стан, перспективи. Часопис Національної музичної академії. 2015. № 2. С. 82-95.
- 34.Про присвоєння імені Д. Задора : Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47%D0%B0-91-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.04.2025).
- 35.Про присвоєння Ужгородському музичному училищу імені композитора Дезидерія Задора : Постанова Ради Міністрів Української РСР від 27 лютого 1991 р. № 47. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 05.04.2025).
- 36.Про школу. Ужгородська дитяча музична школа № 1 ім. П.І. Чайковського : вебсайт. URL: <https://www.udms.uz.ua/about-school> (дата звернення: 05.04.2025).
- 37.Соколовський Ю.А. Пам'яті людини і педагога В. В. Богородського // Професійна музична культура Закарпаття: етапи становлення. Збірка статей, есе про музичну культуру Закарпаття. Ужгород: Карпати, 2010. Вип. другий. С.182–188.
- 38.Товтин Н. І. Становлення музичної культури Закарпаття ХХ століття (джерелознавчий аспект) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. 2016.

ДОДАТКИ

Рисунок 1 - Ужгородська музична школа ім. П. І. Чайковського

Рисунок 2 - Ужгородське музичне училище ім. Д. Є. Задора

Рисунок 3 – Андрій Бачинський

Рисунок 4 - Олександр Духнович

Рисунок 5 - Віра Ромішовська

Рисунок 6 - Задор Дезидерій Євгенович